บทความวิชาการ

การฟ้องคดีอาญาโดยสุจริต

Criminal Prosecution with Good Faith

กิตติศักดิ์ วงศ์จีน
สำนักงานอัยการสูงสุด
แจ้งวัฒนะ ทุ่งสองห้อง หลักสี่ กรุงเทพฯ 10210

Kittisak Wongcheen
Office of the Attorney General
Changwathana tungsonghong hruksi bankkok 10210
E-mail: kittisakwongcheen00@gmail.com

วันที่รับบทความ : 5 พฤศจิกายน 2564
วันที่แก้ไขบทความ : 24 พฤศจิกายน 2564
วันที่ตอบรับบทความ : 24 พฤศจิกายน 2564

บทคัดย่อ

แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 จะให้ความคุ้มครองบุคคลที่ตกเป็นจำเลยในคดีอาญา โดยให้ถือว่าบุคคลย่อมได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำความผิด แต่ในความเป็นจริงแล้ว ก่อนที่บุคคลนั้นจะพิสูจน์ตัวเองในกระบวนการยุติธรรมจนถึงที่สุดว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จำเลยในคดีอาญาย่อมได้รับผลกระทบไม่ว่าจะเป็นผลกระทบด้านจิตใจ ด้านชื่อเสียง ด้านทรัพย์สิน หรือแม้แต่ด้านอิสรภาพ สำหรับรัฐเองซึ่งมีหน้าที่ในการคุ้มครองสิทธิของจำเลยในคดีอาญาย่อมต้องจัดสรรงบประมาณเพื่อช่วยเหลือทางกฎหมายแก่จำเลยในคดีอาญา ดังนั้น การฟ้องคดีจึงควรเป็นไปโดยสุจริตตามสุภาษิตกฎหมายที่ว่า “บุคคลผู้มาศาลต้องมาด้วยมือสะอาด” เพื่อมิให้มีการใช้การฟ้องคดีอาญาเพียงเพื่อที่จะกลั่นแกล้งผู้อื่น

คำสำคัญ : จำเลย, การสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์, กระบวนการยุติธรรม, สุจริต, บุคคลผู้มาศาลต้องมาด้วยมือสะอาด

Abstract

Although the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560 will protect persons who are defendants in criminal cases by assuming that the defendants are presumed innocent until the final judgment of guilty before those persons will prove themselves to the end of the judicial process as innocent persons. In reality, they are already affected on whether psychological, reputation, property or even freedom. As for the State itself which must protect the rights of criminal defendants, it has to allocate budgets for legal assistance to the criminal defendants. The lawsuit should therefore be conducted in good faith.

Keywords: defendant, presumption of innocence, legal proceedings, good faith, he who comes to the court must come with clean hands.

บทนำ

ผู้มีอำนาจฟ้องคดีอาญาต่อศาล ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 28 ได้แก่ (1) พนักงานอัยการ และ (2) ผู้เสียหาย ซึ่งหมายความถึงบุคคลผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่ง รวมทั้งบุคคลอื่นที่มีอำนาจจัดการแทนได้ ดังบัญญัติไว้ในมาตรา 4, 5 และ 6

กรณีการฟ้องคดีอาญาโดยพนักงานอัยการนั้นได้รับการสันนิษฐานเบื้องต้นว่าเป็นการฟ้องคดีโดยสุจริต ดังจะเห็นได้จากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 162 ที่บัญญัติให้คดีอาญาซึ่งพนักงานอัยการเป็นโจทก์ไม่จำเป็นต้องไต่สวนมูลฟ้อง เว้นแต่ศาลเห็นสมควร แตกต่างจากคดีอาญาที่ราษฎรเป็นโจทก์ที่กฎหมายกำหนดให้มีการไต่สวนมูลฟ้องก่อนที่ศาลจะประทับรับฟ้องเสมอ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากการที่พนักงานอัยการเป็นเจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรมซึ่งมีกฎหมายบัญญัติกรอบการใช้อำนาจไว้อย่างชัดเจน โดยในคดีอาญาที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์จะต้องผ่านการสอบสวนโดยพนักงานสอบสวนผู้รับผิดชอบซึ่งมีอำนาจสอบสวนตามกฎหมาย อีกทั้งการสอบสวนของพนักงานสอบสวนยังต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในลักษณะ 2 การสอบสวน หมวด 1 การสอบสวนสามัญ ภายใต้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งมีบทบัญญัติวิธีการคุ้มครองผู้ต้องหาในคดีอาญาไว้หลายประการ โดยเมื่อพนักงานอัยการได้รับสำนวนการสอบสวนไว้พิจารณาแล้ว พนักงานอัยการจะพิจารณาพยานหลักฐานในสำนวนการสอบสวนโดยละเอียดรอบคอบ จากนั้นพนักงานอัยการจะมีดุลพินิจในทางคดี กล่าวคือ มีคำสั่งฟ้องเมื่อเห็นว่าคดีมีพยานหลักฐานพอฟ้อง มีคำสั่งไม่ฟ้องเมื่อเห็นว่าคดีมีพยานหลักฐานไม่พอฟ้องหรือการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด หรือหากพนักงานอัยการเห็นว่าการสอบสวนของพนักงานสอบสวนยังไม่สิ้นกระแสความพนักงานอัยการมีอำนาจออกคำสั่งให้พนักงานสอบสวนทำการสอบสวนเพิ่มเติมได้ นอกจากนี้ ในกรณีที่ผู้เสียหายหรือผู้ต้องหาร้องขอความเป็นธรรมในชั้นพนักงานอัยการโดยกล่าวอ้างว่าพนักงานสอบสวนกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดที่ไม่เป็นธรรมต่อบุคคลนั้น หรือกล่าวอ้างว่าพนักงานสอบสวนยังมิได้มีการรวบรวมพยานหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งอย่างใดในคดี พนักงานอัยการก็มีอำนาจออกคำสั่งให้พนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนเพิ่มเติมได้ หลักเกณฑ์ในการฟ้องคดีอาญาโดยพนักงานอัยการที่กล่าวมาข้างต้นนั้นถือเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการสร้างความเชื่อมั่นต่อผู้มีส่วนได้เสียทางคดี ว่าคดีจะได้รับความเป็นธรรมและความยุติธรรมในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เพราะพนักงานอัยการเป็นเจ้าพนักงานของรัฐซึ่งต้องมีความสุจริต เป็นกลาง ไม่มีอคติกับคู่ความ รวมทั้งยังต้องปฏิบัติหน้าที่โดยชอบด้วยบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของพนักงานอัยการ พ.ศ. 2547 (ที่แก้ไขเพิ่มเติม) แตกต่างจากการฟ้องคดีโดยผู้เสียหายซึ่งเป็นราษฎร ซึ่งหากเป็นคดีอาญาความผิดส่วนตัว หรือในคดีอาญาความผิดต่อแผ่นดินซึ่งพนักงานอัยการมีคำสั่งไม่ฟ้องผู้ต้องหาแล้ว ราษฎรเองมีสิทธิยื่นฟ้องคดีอาญาตามความประสงค์ของตน การตัดสินใจฟ้องคดีโดยราษฎรจึงยังไม่มีกลไกเฉพาะเจาะจงในการกลั่นกรองความสุจริตจนกว่าคดีที่มีการฟ้องนั้นจะเข้าสู่กระบวนการไต่สวนมูลฟ้องในศาล

ความหมายของหลักสุจริต

แนวคิดหลักสุจริต หรือ Good Faith เป็นหลักการพื้นฐานเบื้องต้นทางกฎหมาย ถูกพัฒนาตั้งแต่ในยุคกฎหมายโรมัน ซึ่งเรียกกันว่า Bona Fides หลักสุจริตเป็นหลักการที่ช่วยให้การใช้บังคับกฎหมายเกิดความยืดหยุ่นเป็นธรรมขึ้น มาตรฐานของหลักสุจริตเป็นมาตรฐานทั่วไปที่ใช้วัดความประพฤติของมนุษย์ในสังคม ดังนั้น จึงไม่อาจกำหนดคำอธิบายในรายละเอียดได้ทั้งหมด เนื่องจากหลักสุจริตมีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งศาลจะเป็นผู้ใช้ดุลพินิจกำหนดขอบเขตตามเหตุผลของเรื่อง กาละ เทศะ หรือกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง (พรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย, ออนไลน์, 2563)

สำหรับประเทศไทย หลักสุจริตพบว่ามีการบัญญัติครั้งแรกอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 5 ซึ่งบัญญัติว่า “ในการใช้สิทธิแห่งตนก็ดี ในการชำระหนี้ก็ดี บุคคลทุกคนต้องกระทำโดยสุจริต” อันเป็นหลักทั่วไปที่นำมาปรับใช้แก่การทำนิติกรรมสัญญาต่าง ๆ ในทางตรงกันข้ามการใช้สิทธิโดยไม่สุจริต ถือเป็นการต้องห้ามไม่สามารถกระทำได้ ตามมาตรา 421 ซึ่งบัญญัติว่า “การใช้สิทธิซึ่งมีแต่จะให้เกิดเสียหายแก่บุคคลอื่นนั้น ท่านว่าเป็นการอันมิชอบด้วยกฎหมาย” โดยดรัณ ขมะวรรณ (2558 : 5) มีความเห็นเกี่ยวกับมาตรฐานของหลักสุจริตในทางแพ่งซึ่งอาจนำมาเทียบเคียงในบริบททางอาญา ว่า หลักสุจริตมีมาตรฐานสูงกว่าหลักศีลธรรมอันดี เพราะหลักศีลธรรมอันดีเป็นเครื่องกำกับเงื่อนไขในความมีผลแห่งนิติกรรม นิติกรรมที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีจึงไม่มีผลบังคับ แต่หลักสุจริตเป็นเครื่องกำกับการใช้สิทธิ โดยบางกรณีการใช้สิทธิโดยไม่สุจริตอาจไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีได้

ในส่วนของหลักสุจริตในการฟ้องคดีอาญานั้น เพิ่งได้รับการบัญญัติชัดแจ้งเมื่อไม่นานมานี้ โดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 34) พ.ศ. 2562 มาตรา 161/1 ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในบทความนี้

ผลกระทบเมื่อบุคคลถูกฟ้องคดีอาญา

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 29 วรรคสอง ได้บัญญัติคุ้มครองสิทธิของจำเลยในคดีอาญาไว้ โดยให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, ออนไลน์, 2563) ซึ่งหลักการนี้เป็นหลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ หรือ Presumption of Innocence อันเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่นานาชาติให้ความสำคัญ

อย่างไรก็ดี จำเลยในคดีอาญาจะได้รับความคุ้มครองตามหลักการดังกล่าวก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นถูกฟ้องคดีอาญาแล้ว และหนทางเดียวที่บุคคลซึ่งตกเป็นจำเลยจะหลุดพ้นจากข้อกล่าวหาอย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อสามารถพิสูจน์หักล้างข้อกล่าวหาของผู้ฟ้องคดีจนศาลมีคำพิพากษายกฟ้องเท่านั้น ซึ่งจำเลยต้องใช้เวลายาวนานในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองในทุกชั้นศาลจนกว่าคดีจะถึงที่สุด อย่างไรก็ดี นับตั้งแต่เวลาที่บุคคลถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญาจนกระทั่งถูกฟ้องคดี บุคคลนั้นรวมไปถึงรัฐซึ่งมีหน้าที่คุ้มครองสิทธิของพลเมืองย่อมต้องได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนี้

1. ผลกระทบส่วนบุคคล

1.1 ผลกระทบในทางอิสรภาพ

ในคดีที่ราษฎรเป็นโจทก์เมื่อศาลประทับฟ้องแล้วและได้ตัวจำเลยมาศาลแล้ว หรือคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ เมื่อได้ยื่นฟ้องต่อศาลแล้ว ศาลจะขังจำเลยไว้หรือปล่อยชั่วคราวก็ได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 88 ดังนั้น สิ่งแรกที่จะเกิดขึ้นกับตัวจำเลยในกรณีดังกล่าวข้างต้นคือการสูญเสียอิสรภาพ โดยจำเลยมีเพียงสิทธิยื่นคำร้องขอปล่อยตัวชั่วคราว ซึ่งการที่ศาลจะมีดุลพินิจอนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราวจำเลยหรือไม่นั้น ยังต้องขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์การวินิจฉัยตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 108 ด้วย

1.2 ผลกระทบในทางทรัพย์สิน

คำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวจำเลยมีได้ทั้งที่ไม่ต้องมีประกัน หรือมีประกัน หรือมีประกันและหลักประกัน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 106 สำหรับกรณีของการประกันโดยมีประกันและหลักประกัน หมายถึง การประกันตัว ซึ่งนอกจากมีสัญญาประกันแล้วยังจะต้องมีหลักประกันอีกด้วย โดยทั่วไปหลักประกันมี 3 ชนิด คือ

1.2.1 เงินสด

1.2.2 หลักทรัพย์อื่น เช่น โฉนดที่ดิน น.ส.3 และ น.ส.3 ก.

1.2.3 บุคคลเป็นหลักประกัน โดยใช้หนังสือรับรองจากต้นสังกัด แสดงสถานะตำแหน่ง ระดับ อัตราเงินเดือนของบุคคลซึ่งเป็นหลักประกัน ซึ่งมักเป็นข้าราชการ (หลักเกณฑ์ในการประกันตัวผู้ต้องหา, ออนไลน์, 2563)

และแม้ว่าปัจจุบันศาลยุติธรรมจะนำอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์มาใช้ในการปล่อยตัวชั่วคราว (EM) แล้วก็ตาม แต่การปล่อยตัวชั่วคราวโดยใช้ EM ก็ยังคงแบ่งเป็นกรณีที่มีประกัน คือ กรณีการทำสัญญาประกันต่อเจ้า

พนักงานหรือศาล และกรณีที่มีประกันและหลักประกัน คือ กรณีการทำสัญญาประกันและวางหลักประกันเพื่อที่สามารถบังคับได้เอากับหลักประกันตามจำนวนเงินที่ระบุไว้เมื่อมีการผิดสัญญาประกัน (ทำความรู้จัก การปล่อยชั่วคราวโดยใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์, ออนไลน์, 2563) ซึ่งในกรณีของความผิดซึ่งมีอัตราโทษสูงเสี่ยงที่จำเลยอาจหลบหนี การปล่อยตัวชั่วคราวมักเป็นกรณีมีประกันและหลักประกัน ซึ่งจำเลยยังคงต้องมีภาระค่าใช้จ่ายในการจัดหาหลักประกันอยู่

นอกจากนี้ ค่าใช้จ่ายลำดับต่อมาจากการจัดหาหลักประกันเพื่อการปล่อยชั่วคราวในโอกาสแรกที่ถูกดำเนินคดีแล้ว จำเลยซึ่งไม่ใช่ผู้มีฐานะยากไร้ย่อมจะต้องจัดหาทนายความเข้าช่วยเหลือในการต่อสู้คดีและการดำเนินคดีในชั้นศาลด้วยค่าใช้จ่ายของตนเอง อีกทั้งในคดีอาญาซึ่งราษฎรเป็นโจทก์นั้นแตกต่างจากคดีแพ่ง กล่าวคือ เมื่อศาลพิพากษายกฟ้อง ศาลจะมิได้กำหนดให้ฝ่ายที่แพ้คดีต้องรับผิดชดใช้ค่าทนายความให้แก่ฝ่ายชนะคดี ดังนั้น แม้ว่าจำเลยจะพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองจนศาลยกฟ้องแล้ว แต่การที่จะเรียกร้องให้ฝ่ายโจทก์ชดใช้ค่าเสียหายหรือค่าทนายความที่สูญเสียไปจำเลยต้องไปฟ้องเป็นคดีแพ่งต่างหาก

1.3 ผลการทบในทางชื่อเสียง

ไม่ว่าบุคคลใดที่ได้ชื่อว่าตกเป็นจำเลยในคดีอาญาย่อมถูกมองว่ามีความเกี่ยวพันกับการกระทำความผิดอาญาตามข้อกล่าวหาจนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ในชั้นศาล ความน่าเชื่อถือของบุคคลนั้นต่อสายตาของบุคคลภายนอกจึงลดลง ส่งผลการทำธุรกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการสมัครงาน การค้าขาย หรือการทำสัญญาทางธุรกิจของบุคคลนั้นย่อมได้รับผลกระทบไม่มากก็น้อย

2. ผลกระทบต่องบประมาณภาครัฐ

จากหลักการสำคัญตามรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้รัฐพึงให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายที่จำเป็นและเหมาะสมแก่ผู้ยากไร้หรือผู้ด้อยโอกาส ในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมตลอดถึงการจัดหาทนายความให้ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, ออนไลน์, 2563) ดังนั้น กองทุนยุติธรรมเป็นกองทุนที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 18 มกราคม 2549 ตามพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 และระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2549 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การสนับสนุนเงินหรือค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือประชาชนในด้านกฎหมาย การฟ้องร้อง การดำเนินคดี การบังคับคดี การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน หรือไม่ได้รับความเป็นธรรม หรือการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน จากข้อมูลที่เปิดเผยโดยสำนักงบประมาณของรัฐสภา (รายงานวิชาการสำนักงบประมาณของรัฐสภา ฉบับที่ 6/2559 “การวิเคราะห์การดำเนินงานและแนวทางการพัฒนากองทุนยุติธรรม”, ออนไลน์, 2563) พบว่า กองทุนยุติธรรมมีการสนับสนุนเงินเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้น ระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2549–2558 รวมทั้งสิ้น 438.925 ล้านบาท เมื่อจำแนกตามกรณีที่กองทุนให้การสนับสนุนเงินหรือค่าใช้จ่ายใน 8 กรณี ได้แก่ 1) การวางเงินประกันการปล่อยตัวชั่วคราว 2) การจ้างทนายความว่าความ 3) การชำระค่าธรรมเนียมขึ้นศาล 4) ค่าใช้จ่ายในการพิสูจน์ทางคดี 5) ค่าใช้จ่ายอื่นที่จาเป็นของผู้ขอรับการสนับสนุน 6) ค่าใช้จ่ายเพื่อคุ้มครองช่วยเหลือให้ได้รับความปลอดภัยจากการก่ออาชญากรรม 7) ค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการกระทำความผิดทางอาญาหรือมีผู้ได้รับผลกระทบตั้งแต่ 10 รายขึ้นไป และ 8) ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ตามวัตถุประสงค์ของกองทุนยุติธรรม ปรากฏตามรายละเอียดใน ตารางที่ 1

จากข้อมูลตามตารางที่ 1 พบว่า กองทุนยุติธรรมใช้เงินสนับสนุนกรณีการวางเงินประกันการปล่อยตัวชั่วคราวเป็นลำดับที่หนึ่ง มากที่สุดถึง 398,089,303 บาท เพื่อใช้ในการประกันตัวผู้ต้องหา จำนวน 1,687 ราย เฉลี่ยอยู่ที่รายละประมาณ 235,975 บาท ดังนั้น หากจำเลยเป็นผู้ที่มีฐานะดีก็จะสามารถหาหลักประกันได้ก็จะได้รับการปล่อยตัวในระหว่างการพิจารณาคดี แต่สาหรับจำเลยที่เป็นผู้มีฐานะยากจนก็จะไม่สามารถหาหลักประกันได้ ทำให้ต้องไปเช่าหลักทรัพย์จากนายหน้าค้าประกันซึ่งมีค่าเช่าอยู่ในอัตราที่สูงเพื่อใช้ประกันตัว และหากผู้ต้องหาไม่สามารถหาหลักประกันได้ก็จะต้องถูกขังที่เรือนจำระหว่างการพิจารณาคดี จึงทำให้ที่ผ่านมากองทุนยุติธรรมต้องใช้งบประมาณเพื่อสนับสนุนผู้ขอรับความช่วยเหลือในกรณีนี้เป็นจำนวนมาก

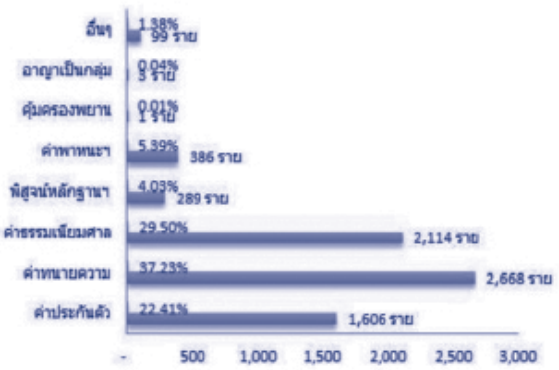
ตารางที่ 1 จำนวนผู้ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนยุติธรรม ปีงบประมาณ พ.ศ. 2549-2558 จำแนกตามกรณีคำขอรับการสนับสนุนฯ

หน่วย: บาท

ปีงบประมาณ	กรณีที่ให้การสนับสนุนเงินกองทุนยุติธรรม																	
	ค่าประกันตัว		ค่าทนายความ		ค่าธรรมเนียมศาล		พิสูจน์หลักฐานฯ		ค่าพาหนะฯ		คุ้มครองพยาน		อาญาเป็นกลุ่ม		อื่นๆ		รวมทั้งสิ้น	
	ราย	จำนวนเงิน	ราย	จำนวนเงิน	ราย	จำนวนเงิน	ราย	จำนวนเงิน	ราย	จำนวนเงิน	ราย	จำนวนเงิน	ราย	จำนวนเงิน	ราย	จำนวนเงิน	ราย	จำนวนเงิน
พ.ศ. 2549	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
พ.ศ. 2550	3	12,183	14	228,195	11	337,277	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	577,655
พ.ศ. 2551	11	1,283,000	101	1,652,994	59	766,521	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	171	3,702,515
พ.ศ. 2552	39	3,955,000	115	1,755,854	113	996,554	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	267	6,707,408
พ.ศ. 2553	68	14,703,000	72	949,398	73	402,576	9	22,000	-	-	1	434,400	2	200,000	79	2,304,139	304	19,015,513
พ.ศ. 2554	158	69,925,000	157	2,410,620	145	1,499,512	8	99,805	2	33,500	-	-	-	-	9	2,168,058	479	76,136,495
พ.ศ. 2555	151	42,682,000	124	1,431,682	114	1,670,936	17	211,290	9	28,451	-	-	-	-	7	1,094,783	422	47,119,142
พ.ศ. 2556	244	56,000,000	765	4,328,153	643	1,975,771	36	401,045	138	76,520	-	-	1	30,000	2	26,640	1,829	62,838,129
พ.ศ. 2557	216	36,385,950	497	6,020,503	374	2,658,319	62	1,083,038	29	67,375	-	-	-	-	2	100,000	1,180	46,315,185
พ.ศ. 2558	716	158,763,170	823	10,905,188	582	5,574,691	157	1,086,100	208	183,815	-	-	-	-	-	-	2,486	176,512,964
รวมทั้งสิ้น	**1,606**	**383,709,303**	**2,668**	**29,682,587**	**2,114**	**15,882,157**	**289**	**2,903,278**	**386**	**389,661**	**1**	**434,400**	**3**	**230,000**	**99**	**5,693,620**	**7,166**	**438,925,006**

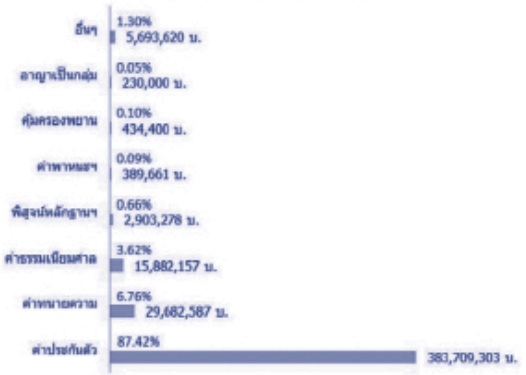
ที่มา: บทสรุปสถิติสำหรับผู้บริหาร การดำเนินงานกองทุนยุติธรรม. โดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม ข้อมูล ณ วันที่ 30 กันยายน 2558

ภาพที่ 4.3 จำนวนผู้ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนยุติธรรม ปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 – 2558

ที่มา : บทสรุปสถิติสำหรับผู้บริหาร การดำเนินงานกองทุนยุติธรรม โดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม ข้อมูล ณ วันที่ 30 กันยายน 2558

ภาพที่ 4.4 จำนวนเงินที่กองทุนยุติธรรมให้การสนับสนุน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 - 2558

ที่มา : บทสรุปสถิติสำหรับผู้บริหาร การดำเนินงานกองทุนยุติธรรม โดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม ข้อมูล ณ วันที่ 30 กันยายน 2558

ที่มา รายงานวิชาการสำนักงบประมาณของรัฐสภา ฉบับที่ 6/2559 “การวิเคราะห์การดำเนินงานและแนวทางการพัฒนากองทุนยุติธรรม”, ออนไลน์, 2563.

มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการฟ้องคดีอาญาให้เป็นไปโดยสุจริต

เมื่อสถานะของ “จำเลย” ก่อให้เกิดผลกระทบต่อบุคคลนั้น ๆ และงบประมาณของรัฐในการให้ความคุ้มครองช่วยเหลือด้านกฎหมายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การฟ้องคดีจึงสมควรเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายเพื่อคุ้มครองความสงบเรียบร้อยของสังคมเท่านั้น มิใช่เพื่อวัตถุประสงค์ที่ไม่ชอบธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของผู้ฟ้องคดี

ในอดีตที่ผ่านมามีกรณีที่ศาลวินิจฉัยว่าการฟ้องคดีเป็นกรณีการใช้สิทธิโดยไม่สุจริตเพื่อปกป้องสิทธิของประชาชนผู้ใช้สิทธิปกป้องสิทธิมนุษยชนแต่กลับถูกฟ้องกลั่นแกล้งหรือเรียกได้ว่าเป็นการดำเนินคดีเชิงยุทธศาสตร์เพื่อระงับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ (Strategic Lawsuits Against Public Participation – SLAPP) เช่น คดีเหมืองทองคำวังสะพุง ซึ่งเป็นคดีที่ชาวบ้าน “กลุ่มคนรักษ์บ้านเกิด” ในหมู่บ้านรอบพื้นที่การทำกิจการเหมืองแร่ทองคำได้รับผลกระทบทางสุขภาพและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก โดยความเสียหายที่เกิดขึ้นไม่ได้รับการฟื้นฟูแก้ไข ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันจัดทำป้ายและซุ้มประตูทางเข้าหมู่บ้านที่มีข้อความ เช่น “หมู่บ้านนี้ ไม่เอาเหมือง” “ปิดเหมืองฟื้นฟู” เพื่อเรียกร้องและแสดงออกว่าต้องการให้มีการฟื้นฟูเยียวยาชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ จากการทำเหมืองทองคำเมื่อปี 2558 บริษัทผู้ประกอบกิจการ จึงฟ้องเรียกค่าเสียหายจากชาวบ้าน 6 คน เป็นจำนวนเงิน 50,000,000 บาท โดยระบุว่าการติดป้ายดังกล่าวทำให้บริษัทโจทก์ซึ่งเป็นบริษัทในตลาดหลักทรัพย์ได้รับความเสียหายในเรื่องชื่อเสียงและความน่าเชื่อถือ ในเวลาต่อมา ศาลมีคำพิพากษายกฟ้องโดยวินิจฉัยว่า การกระทำของชาวบ้านเป็นการใช้สิทธิในการเรียกร้องและแสดง ความเห็นโดยสุจริต ไม่ได้มุ่งหมายให้เกิดความเสียหายแก่บริษัท ทำให้ชาวบ้านที่ถูกฟ้องเป็นจำเลยนั้นตัดสินใจฟ้องเรียกค่าเสียหายกลับจากการที่บริษัทโจทก์มาแกล้งฟ้อง โดยศาลจังหวัดเลยมีคำพิพากษาในคดีหมายเลขดำที่ 603/2559 คดีหมายเลขแดงที่ 1305/2561 ที่ชาวบ้านฟ้องกลับ เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2561 คำวินิจฉัยส่วนหนึ่งระบุว่า

“แม้การใช้สิทธิฟ้องคดีต่อศาลเป็นสิทธิที่กฎหมาย ให้อำนาจไว้ก็ตาม แต่หากเป็นการใช้สิทธิทางศาลที่มีความมุ่งหมายหรือเจตนาให้บุคคลอื่นได้รับความเสียหาย โดยอาศัยศาลเป็นเครื่องมือกำบังแกล้งกล่าวหาบุคคลอื่นอันเป็นการใช้ สิทธิโดยไม่สุจริตแล้ว ย่อมเป็นการกระทำละเมิดได้...”

ศาลจังหวัดเลยได้วินิจฉัยว่า การใช้สิทธิของบริษัทฟ้องร้องเรียก ค่าเสียหายจากชาวบ้านทั้ง 6 คน เป็นการใช้สิทธิโดยไม่สุจริต เป็นการใช้สิทธิซึ่งมีแต่จะให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่น อันเป็นการกระทำละเมิด ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 421 ประกอบมาตรา 420 ศาลจึงมีคำสั่งให้บริษัทชดใช้ค่าเสียหายต่อชื่อเสียงและค่าเสียหายจากการเสียสุขภาพจิต รวมทั้งค่าเสียหายจากการต้องเข้าต่อสู้คดี เช่น ค่าขาดรายได้จากการทำงาน ค่าใช้จ่าย ในการเดินทางไปศาล เป็นจำนวนเงินคนละ 170,000 บาท (การฟ้องกลั่นแกล้งในไทย ปัญหาที่นักปกป้องสิทธิมนุษยชนยุคใหม่ต้องเผชิญ, ออนไลน์, 2562 ; ชาวบ้านเมืองเลยเฮ ฟ้องกลับชนะ นายทุนเหมืองแร่ หลังถูกเรียกเงิน 50 ล้าน เพราะติดป้าย, ออนไลน์, 2561)

จากคดีดังกล่าวทำให้สังคมเริ่มตระหนักถึงลักษณะการฟ้องกลั่นแกล้งโดยอาศัยกระบวนการยุติธรรมเป็นเครื่องมือ นำไปสู่ข้อเสนอและมาตรการในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน (กสม.) ที่ สม 0009/108 ลงวันที่ 1 พฤษภาคม 2561 ที่ระบุถึงการคุ้มครองนักปกป้องสิทธิมนุษยชนซึ่งถูกฟ้องกลั่นแกล้งเพื่อระงับการมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะของประชาชน นอกจากกรณีของนักปกป้องสิทธิมนุษยชนแล้ว การฟ้องคดีโดยไม่สุจริตที่พบบ่อยได้แก่กรณีที่เจ้าพนักงานของรัฐดำเนินการตามอำนาจหน้าที่โดยชอบด้วยกฎหมายแต่ส่งผลกระทบต่อบุคคลหนึ่งบุคคลใด ทำให้บุคคลที่อาจได้รับผลกระทบนั้นใช้ช่องทางการฟ้องร้องคดีเพื่อโต้แย้งการใช้อำนาจของเจ้าพนักงานของรัฐ รวมไปถึงเพื่อเป็นการข่มขู่ให้เจ้าพนักงานของรัฐเกิดความกลัวไม่กล้าใช้อำนาจตามกฎหมาย ซึ่งแม้ว่าเจ้าพนักงานของรัฐจะสามารถพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตัวเองในชั้นของการไต่สวนมูลฟ้องได้ แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นทันทีภายหลังจากที่เจ้าพนักงานของรัฐซึ่งถูกฟ้องเป็นจำเลยในคดีอาญา คือ ผลกระทบในด้านขวัญกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ ตลอดจนเกิดผลกระทบต่อเวลาในการปฏิบัติงานราชการที่อาจต้องเสียไปกับการรวบรวมพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ อีกทั้งในบางกรณีที่หน่วยงานต้นสังกัดมีการสอบสวนข้อเท็จจริงหรือการ

สอบสวนวินัยควบคู่กับกระบวนการในทางอาญา ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อการพิจารณาเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ราชการของบุคคลนั้นด้วย

ผลกระทบของการใช้การฟ้องคดีอาญาเป็นเครื่องมือในการกลั่นแกล้งผู้อื่นจึงนำไปสู่ข้อเสนอการแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เมื่อปี 2562 โดยมีการเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 161/1 ขึ้นใหม่ (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับ Update ล่าสุด), ออนไลน์, 2563) ซึ่งบัญญัติว่า “ในคดีราษฎรเป็นโจทก์ หากความปรากฏต่อศาลเองหรือมีพยานหลักฐานที่ศาลเรียกมาว่าโจทก์ฟ้องคดีโดยไม่สุจริต หรือโดยบิดเบือนข้อเท็จจริง เพื่อกลั่นแกล้งหรือเอาเปรียบจำเลยหรือโดยมุ่งหวังผลอย่างอื่นยิ่งกว่าประโยชน์ที่พึงได้โดยชอบ ให้ศาลยกฟ้อง และห้ามมิให้โจทก์ยื่นฟ้องในเรื่องเดียวกันนั้นอีก

การฟ้องคดีโดยไม่สุจริตตามวรรคหนึ่งให้หมายความรวมถึงการที่โจทก์จงใจฝ่าฝืนคำสั่งหรือคำพิพากษาของศาลในคดีอาญาอื่นซึ่งถึงที่สุดแล้วโดยปราศจากเหตุผลอันสมควรด้วย”

หลักการตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 161/1 ที่มีการเพิ่มเติมใหม่นี้ มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงหลักการเดิมซึ่งอนุญาตให้ฝ่ายโจทก์เป็นฝ่ายเดียวในการเสนอพยานหลักฐานชั้นไต่สวนมูลฟ้อง จำเลยไม่มีอำนาจนำพยานมาสืบในชั้นไต่สวนมูลฟ้อง โดยจำเลยมีเพียงสิทธิในการมีทนายความเข้าช่วยเหลือทางคดี แต่ไม่มีอำนาจนำพยานมาสืบในชั้นไต่สวนมูลฟ้อง ในขณะที่ตามบทบัญญัติมาตรา 161/1 ที่มีการเพิ่มเติมใหม่ ในกรณีที่จำเลยเห็นว่าโจทก์ซึ่งเป็นราษฎรฟ้องคดีอาญาโดยไม่สุจริต จำเลยก็สามารถแถลงข้อเท็จจริงดังว่านั้นต่อศาล เพื่อให้ศาลทราบและเรียกพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องมาพิจารณาตามอำนาจที่บัญญัติไว้ในมาตรา 161/1 ได้

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนเห็นว่ามาตรการในการจัดการกับการฟ้องคดีโดยไม่สุจริตตามมาตรา 161/1 นั้น กำหนดเพียงว่าให้ศาลยกฟ้อง และห้ามมิให้โจทก์ยื่นฟ้องในเรื่องเดียวกันนั้นอีก ซึ่งเป็นการบรรเทาความเสียหายแก่ตัวจำเลยเพียงบางส่วน แต่ยังไม่ครอบคลุมการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นจริงกับจำเลยก่อนที่ศาลจะยกฟ้อง ซึ่งแม้ว่าจำเลยผู้ได้รับความเสียหายอาจฟ้องเป็นคดีแพ่งเรียกให้โจทก์ผู้ฟ้องคดีโดยไม่สุจริตชดใช้ค่าสินไหมทดแทนเพราะเหตุละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 421 ประกอบมาตรา 420 ดังเช่นในคดีเหมืองทองคำวังสะพุงที่กล่าวมาข้างต้นได้ก็ตาม แต่ผู้เขียนเห็นมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมว่า หากกรณีการฟ้องคดีโดยไม่สุจริตจนเป็นเหตุให้ศาลยกฟ้องตามมาตรานี้แล้ว ค่าใช้จ่ายซึ่งจำเลยเคยได้รับความช่วยเหลือจากกองทุนยุติธรรม เช่น ค่าใช้จ่ายในการจัดหาทนายความเข้าช่วยเหลือทางกฎหมาย และค่าใช้จ่ายในการขอปล่อยตัวชั่วคราว หรือแม้แต่กรณีที่จำเลยซึ่งถูกฟ้องคดีจะเป็นผู้จัดหาทนายและหลักประกันด้วยทรัพย์สินของตนเองก็ตาม ราษฎรที่เป็นโจทก์ฟ้องคดีโดยไม่สุจริตควรต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในส่วนนี้คืนกลับเข้าสู่กองทุนยุติธรรม หรือคืนต่อจำเลยซึ่งได้สูญเสียค่าใช้จ่ายจำนวนที่ชัดแจ้งไปโดยไม่จำต้องไปดำเนินการฟ้องร้องเป็นคดีแพ่งใหม่ด้วยค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมอีก โดยฝ่ายนิติบัญญัติควรมีการพิจารณาหลักความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติในส่วนนี้ให้สมบูรณ์ขึ้นเพื่อเป็นการบรรเทาเยียวยาความเสียหายเบื้องต้นให้กับจำเลยที่ถูกฟ้องคดีโดยไม่สุจริตซึ่งมีฐานะเป็นผู้เสียหายด้วยเช่นกัน โดยไม่ตัดสิทธิจำเลยในการไปฟ้องเป็นคดีแพ่งสำหรับความเสียหายเพิ่มเติม (หากมี) ซึ่งในอีกด้านหนึ่งยังเป็นการบรรเทาความสูญเสียของเงินกองทุนยุติธรรมจากการกระทำที่ไม่สุจริตของผู้เป็นโจทก์ฟ้องคดี และเป็นมาตรการป้องปรามให้ผู้ที่จะใช้กระบวนการฟ้องคดีอาญาโดยไม่สุจริตเพื่อกลั่นแกล้งผู้อื่นเกิดการยับยั้งชั่งใจมากขึ้นอีกด้วย

สรุป

เมื่อบุคคลใดถูกฟ้องเป็นจำเลยในคดีอาญาย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งบุคคลผู้เป็นจำเลยย่อมได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้สุจริตจนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าบุคคลนั้นเป็นผู้กระทำความผิดตามกฎหมาย แต่ด้วยเหตุที่กระบวนการในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของจำเลยต้องใช้ระยะเวลานาน โดยระหว่างช่วงระยะเวลานั้น สถานะความเป็นจำเลยได้ก่อให้เกิดความเสียหายและผลกระทบต่อจำเลยไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นความเสียหายต่อชื่อเสียง ความเสียหายเชิงทรัพย์สิน หรือแม้แต่การสูญเสียอิสรภาพของผู้นั้น อีกทั้งด้วยเหตุที่รัฐมีหน้าที่ในการจัดให้บุคคลผู้เป็นจำเลยสามารถ

เข้าถึงสิทธิในกระบวนการยุติธรรมอย่างเหมาะสมโดยรัฐจะต้องจัดสรรงบประมาณอุดหนุนกองทุนยุติธรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นค่าใช้จ่ายทางงบประมาณของภาครัฐจำนวนที่สูงในแต่ละปี ดังนั้น การฟ้องคดีบุคคลใดบุคคลหนึ่งในคดีอาญาจึงควรเป็นไปตามพยานหลักฐานด้วยความเป็นธรรม มิใช่เป็นเพียงการฟ้องคดีโดยอาศัยเป็นเครื่องมือในทางกฎหมายเพื่อกลั่นแกล้งบุคคลอื่น หรือเป็นการใช้สิทธิเพียงเพื่อให้ผู้อื่นเกิดความเสียหาย ซึ่งภาครัฐมีความจำเป็นต้องปรับปรุงกฎหมายเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้ฟ้องคดีมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับการฟ้องคดีโดยไม่สุจริตของตนอีกทางหนึ่ง อันเป็นมาตรการเสริมจากมาตรการที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 161/1 เพื่อเป็นการป้องปรามให้ราษฎรผู้ฟ้องคดีเกิดความตระหนักถึงการใช้สิทธิฟ้องคดีตามสุภาษิตกฎหมายที่ว่า“บุคคลผู้มาศาลต้องมาด้วยมือสะอาด” เพื่อเป็นการคุ้มครองจำเลยที่ถูกกลั่นแกล้งฟ้องโดยไม่สุจริตที่ตกเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการฟ้องเจ้าพนักงานของรัฐหรือผู้ต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิของตนในลักษณะของ SLAPP เพื่อเป็นการสกัดกั้นคดีที่มีการฟ้องโดยไม่สุจริตไม่ให้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

"การฟ้องกลั่นแกล้งในไทย ปัญหาที่นักปกป้องสิทธิมนุษยชนยุคใหม่ต้องเผชิญ". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : http://www.nhrc.or.th/getattachment/2bb54184-bc6f-4d6c-950f-cf1244c52662/%E0%B8%9B%E0%B8%B5%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88-18-%E0%B8%89%E0%B8%9A%E0%B8%B1%E0%B8%9A%E0%B8% 97%E0%B8%B5%E0%B9%88-7-%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%81% E0%B8%8E%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B8%A1-2562.aspx, 2562.

กิตติศักดิ์ ปรกติ. "หลักสุจริตและเหตุเหนือความคาดหมายในการชำระหนี้ (Good Faith & Supervening Events) ในระบบกฎหมาย เยอรมัน ฝรั่งเศส แองโกลอเมริกัน และไทย". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : http://www.law.tu.ac.th/goodfaith_kittisak/,2563.

"ชาวบ้านเมืองเลยเฮ ฟ้องกลับชนะ นายทุนเหมืองแร่ หลังถูกเรียกเงิน 50 ล้าน เพราะติดป้าย". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_2001945, 2561.

ชำนาญ จันทร์เรือง. "การฟ้องปิดปาก". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : http://public-law.net/publaw/view.aspx?id=2039, 2561.

ดรัณ ขมะวรรณ. "การใช้สิทธิโดยสุจริต : ศึกษาเฉพาะประเด็นผู้รับประกันภัยรับช่วงสิทธิมาเรียกค่าสินไหมทดแทน". ผลงานส่วนบุคคล, การอบรมหลักสูตรผู้พิพากษาผู้บริหารในศาลชั้นต้น รุ่นที่ 14, สถาบันพัฒนาข้าราชการตุลาการศาลยุติธรรม, 2558.

"ทำความรู้จัก การปล่อยชั่วคราวโดยใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : https://emc.coj.go.th/th/content/category/detail/id/6091/cid/6093/iid/96482, 2563.

"ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับ Update ล่าสุด)". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : http://web.krisdika.go.th/data/law/law4/%BB05/%BB05-20-9999-update.pdf, 2563.

"ประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับ Update ล่าสุด)". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : https://web.krisdika.go.th/data/law/law4/%BB06/%BB06-20-9999-update.pdf, 2563.

พรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย. "หลักสุจริตในระบบกฎหมาย" . (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : https://www.senate.go.th/assets/portals/93/fileups/272/files/S%E0%B9%88ub_Jun/3journal/b164%20jun_10_6.pdf, 2563.

"รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/A/040/1.PDF, 2563.

วรนารี สิงโต. "หลักสุจริต". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : https://www.stou.ac.th/schools/slw/upload/ex40701-1.pdf, 2563.

สำนักงบประมาณของรัฐสภา. "รายงานวิชาการสำนักงบประมาณของรัฐสภา ฉบับที่ 6/2559 "การวิเคราะห์การดำเนินงานและแนวทางการพัฒนากองทุนยุติธรรม"". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parbudget/ewt_dl_link.php?nid=257, 2563.

"หลักเกณฑ์ในการประกันตัวผู้ต้องหา". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : http://www.ppty.ago.go.th/index.php/2016-09-13-07-54-15/8-ip/26-2016-09-13-07-02-13, 2563.